
Jože Prinčič

Iz gospodarske obnove v načrtno izgradnjo (1945-1946)*

Takoj po koncu druge svetovne vojne novi oblastniki gospodarskim vprašanjem niso posvečali posebne pozornosti, kajti sledili so sovjetski teoriji in praksi, po kateri se gospodarska preobrazba lahko začne šele po utrditvi politične oblasti. Poleg tega pa tudi takratni zunanji položaj države in notranje razmere še niso dovoljevali takojšnjih radikalnih posegov in sprememb.

Jeseni leta 1945 so gospodarski problemi že postali tako pereči in težko obvladljivi, da se je morala oblast z njimi resneje in sistematično spoprijeti. V naslednjem letu so postala gospodarska vprašanja še pomembnejša, saj sta si partijsko in državno vodstvo prizadevala, da bi še pred koncem leta vzpostavila pogoje za vpeljavo načrtnega gospodarstva ter za začetek pospešene industrializacije in elektrifikacije države. To je bila zahtevna in zapletena naloga, kajti najprej je bilo treba zaključiti obnovitvena dela in doseči predvojno proizvodno raven, vpeljati nove organizacijske oblike, "prečistiti" uradniški aparat in strokovni kader ter ga usposobiti za vodenje zapletenih gospodarskih gibanj, nato pa izdelati perspektivni (petletni) gospodarski načrt, zagotoviti premoč državnega in združenega gospodarskega sektorja pa tudi povečati pristojnosti zveznih organov ter preoblikovati jugoslovanski gospodarski prostor v enotno tržišče. Poleg vsega tega je bilo treba pridobiti prebivalstvo ter ga prepričati, da so prizadevanja za večjo proizvodnjo in storilnost najbližja pot k izboljšanju življenjskih pogojev.

Slovenska komisija za vojno škodo je do konca septembra 1946. leta pripravila štiri poročila, v katerih je podrobno popisala, razdelala in ocenila vojno škodo. Po podatkih četrtega, to je končnega poročila, je skupna vojna škoda v Sloveniji znašala več kot 47 milijard din ali 946 milijonov dolarjev po takratnem uradnem tečaju.¹ Sistematično zbrani podatki so zavrnilo očitke iz drugih federalnih enot, ki so trdile, da slovenskih prometnih poti in proizvodnih zmogljivosti vojna skorajda ni prizadela. Pokazali so namreč, da je v času zasedbe nastala precejšnja materialna škoda v industriji in rudarstvu, prometu, gozdarstvu, kmetijstvu in bančništvu. Tudi podjetja, ustanove in organizacije v drugih panogah so v letih

* Razprava je za tisk prirejeno predavanje, ki ga je avtor imel 12. decembra 1995 v Osojah (Ossiach) v Avstriji, kjer je potekal večdnevni bilateralni seminar za profesorje slovenskih in avstrijskih srednjih šol.

¹ Škoda na javni in narodni imovini je bila ocenjena na okoli 19,6 milijarde din, na zasebni imovini 20,1 milijarde din, na industrijskih objektih pa na 6,5 milijarde din. Osebe, ki so zaradi sodelovanja v NOB izgubile službo, bile zaradi tega odpuščene iz službe ali so ocenile, da so bile oškodovane, ker jim je bila plača izplačana v devalviranem okupatorjevem denarju, pa so prijavile škodo okoli milijarde din. Podrobneje: Arhiv republike Slovenije (dalje ARS), fond Predsedstva vlade LR Slovenije (dalje PVLRS), šk. 13, Končno poročilo, 30.9. 1946.

1941-1945 utpele škodo na finančni, tehnološki in kadrovske ravni, poleg tega pa so bile pretrgane težko vzpostavljene trgovske poti in povezave.

Tako kot zvezna je tudi slovenska vlada za glavni smoter svoje gospodarske politike postavila gospodarsko obnovo. Najprej je zasilno obnovila prometne poti in povečala proizvodnjo v tistih industrijskih panogah, ki so bile po sovjetski teoriji hrbtenica vsega gospodarstva in nosilke pospešene industrializacije države. Nato je uredila finančno poslovanje, prehrano in preskrbo prebivalstva, rešila problem cen in notranjega tržišča. V letu 1946 se je usmerila tudi v gradbeništvo, gozdarstvo, mehanizacijo kmetijstva, plačni sistem ter delovne odnose. Drugim panogam je namenila manj pozornosti in sredstev.

Pri obnovitvenih delih je bila na prvem mestu obnova železniških in cestnih povezav, kajti bile so življenjsko pomembna arterija za pretok materiala in blaga iz slovenskih industrijskih središč ter živil iz tržaškega pristanišča v druge dele države, pa tudi za prevoz vojske, repatriirancev in kolonistov. Kljub pomanjkanju materiala, goriva in vozil je bil do konca leta 1946 na ozemlju federalne Slovenije obnovljen promet na vseh železniških progah, zveznih in federalnih cestah; začeli so z obnovo avtobusnega in zračnega prometa ter zgradili več železobetonskih mostov, obvozno progo Preserje-Borovnica ter začeli modernizirati dve cesti.² Zataknilo se je pri obnovi tovarnega cestnega prometa.

Obnova industrijske proizvodnje se je začela poleti 1945, torej še predno so bile zasilno obnovljene prometne povezave. Ministrstvo za industrijo in rudarstvo si je zastavilo ambiciozen gradbeni in proizvodni načrt: v letu in pol obnoviti najpomembnejša industrijska podjetja ter dvignili industrijsko in rudarsko proizvodnjo do predvojne ravni, pri čemer naj bi tekstilna industrija predvojno raven že prekoračila, medtem ko naj bi lesna industrija dosegla dve tretjini proizvodnje iz leta 1939.³ Zaradi splošnega pomanjkanja (zlasti prevoznih, finančnih in materialnih sredstev ter delovne sile), pičlih zveznih kreditov, birokratiziranega razdeljevanja gradbenega materiala, zakasnelih trgovinskih sporazumov in neuspešnih restitucijskih poiskusov, pa tudi slabe kvalitete domačih izdelkov ter neizpolnjenih dobav iz drugih republik so bili rezultati ministrstva pod pričakovanji. Ocene ob zaključku leta 1946 so pokazale, da je ministrstvo ustanovilo, gradilo, povečalo in spremenilo proizvodnjo v vrsti industrijskih podjetij,⁴ spodbujalo proizvodnjo novih izdelkov ter dobilo nekaj tehnične pomoči od Unnre (United Nations Relief and Rehabilitation Administration). Kljub temu pa

² Med večjimi prometnimi objekti, ki so jih v Sloveniji obnovili ali dogradili do konca leta 1946, so bili: viadukti pri Doliču, Žalni in Borovnici, železniška proga Preserje - Borovnica ter mostovi pri Zidanem Mostu, Medvodah, Kranju, Petanjcih in Metliki. V tem letu so začeli modernizirati cesti Ljubljana-Ježica in Ljubljana-Planina.

³ Arhiv Jugoslavije Beograd, 41-157, Članki in študije, št. 3, Ljubljana 1946.

⁴ Leta 1946 so začeli v Ljubljani graditi Litostroj, v Medvodah Donit, na Vrhniki tovarno usnja, v Novem mestu tekstilno tovarno itn. Proizvodne zmogljivosti so povečali ali preuredili v premogovnikih, cementarni in termoelektrarni v Trbovljah, Strojni tovarni v Kranju, usnjarni v Slovenskih Konjicah itn. Kemična tovarna v Rušah je začela izdelovati natrijev bikarbonat, Tovarna celuloze v Goričanah klobučevino itn.

industrijska proizvodnja ni dosegla predvojnne ravni, temveč so jo dosegle in presegle le naslednje panoge: proizvodnja električne energije, industrija gradbenega materiala, živilska, tekstilna in lesna industrija ter rudarstvo. Ministrstvo je moralo tudi priznati, da je bila zaradi prevelikega števila zaposlenih, večjih administrativnih stroškov in drugih "motenj" v proizvodnem procesu, storilnost večine podjetij manjša od predvojnne.

Finančno področje je samo po sebi sodilo med prioritete naloge, kajti šele urejeno denarno poslovanje je lahko poživilo gospodarsko življenje, poleg tega pa je nova oblast potrebovala velika denarna sredstva za uresničitev obnovitvenih in drugih načrtov. Ministrstvo za finance je sprva uspešno uresničevalo zahteve svoje vlade: zaplenilo je premoženje večine privatnih denarnih zavodov ter oblikovalo novo finančno organizacijo, izpeljalo valutarno reformo, sestavilo proračun ter pričelo z dodeljevanjem kreditov. Manj uspešno je bilo pri pobiranju davkov, valorizaciji predvojnih skladov podjetij, uvajanju enotnega računovodstva, urejanju predvojnih dolgov ter pri odvajanju sredstev v zvezni proračun. V letu 1946, ko je finančni sistem doživel temeljito reorganizacijo in je bil povsem centraliziran, navedeni problemi še niso bili rešeni ali odstranjeni.

V obravnavanih letih je bilo najboljčujivejše in najzahtevnejše tisto področje, ki ga je pokrivalo ministrstvo za trgovino in preskrbo. To je bila redna oskrba vojske, domačega prebivalstva in tistega iz drugih federalnih enot, obnova blagovno-tržnih odnosov in njihova uskladitev z novimi merili in potrebami. Splošno pomanjkanje, nezaupanje v obstoječo zasebno trgovsko mrežo in neizgrajenost lastne mreže, so prisilile vlado, da je že maja 1945 uvedla sistem racionirane preskrbe na karte in bone.⁵ Ta sistem je deloval zadovoljivo do septembra, nato pa so se začele težave. Zaradi zmanjšanja prvotnih količin Unrrinega blaga, žita in moke iz Vojvodine, slabega odkupa pridelkov doma ter nerazvite proizvodnje je začelo primanjkovati živil in industrijskih izdelkov. Republiška vlada si je zelo prizadevala, da bi se stanje na tem področju popravilo, zlasti še v mestih in industrijskih središčih ter delavskih naselbinah. V letu 1945 je organizirala zbiralne kampanje, uzakonila obvezni odkup in oddajo poglavitnih pridelkov, pritegnila zadruge in zasebne trgovce. Februarja 1946 je uvedla sistem prednostne preskrbe in nove živilske nakaznice, sredi leta potrošniške karte za oblačilne predmete, oktobra pa potrošniške liste oziroma živilske nakaznice in potrošniške knjižice. Ti ukrepi so še utrdili prednost, ki so jo oskrbovanci v mestih in industrijskih središčih imeli pri razdeljevanju zmanjšanih količin živil, obleke in obutve.

Še večje probleme kot pri preskrbi prebivalstva je imelo ministrstvo pri obnavljanju tržnih odnosov in oblikovanju nove cenovne politike. Slednja je v

⁵ Bistvo tega sistema je bilo, da so racionirana živila in potrebščine, ki so jih dobivali od Unrre, iz Vojvodine (žito) ter s pomočjo obvezne oddaje in odkupov iz domačih virov, razdeljevala državna podjetja, ustanove in pooblašene družbe. Upravičenci, med katere je spadal precejšen del prebivalstva, so do predpisane količine osnovnih živil (moke, mesa, sladkorja itn.) in industrijskega blaga za široko rabo (oblačila, obutev itn.) prišli na podlagi živilskih nakaznic in industrijskih bonov ali nakazil, ki so bili enotni za vso državo.

bistvu temeljila na treh predpostavkah, in sicer: da državni organi obvladujejo trgovino z najpomembnejšimi živili in proizvodi ter nadzirajo promet z ostalimi proizvodi oziroma prosto trgovino, da poteka zbiranje akumulacije preko t. i. cenovnih škarij, to se pravi preko visokih cen industrijskih ter nizkih cen kmetijskih proizvodov ter da veljajo povsod v državi enotne cene. Na podlagi zveznih predpisov je ministrstvo do konca leta 1945 vzpostavilo sistem načrtnega razdeljevanja večine industrijskih proizvodov in kmetijskih pridelkov ter doseglo, da so podjetja izračunavala cene posameznim proizvodom po enotnih normativih. V začetku leta 1946 je zatrlo črni trg,⁶ spomladi razširilo mrežo državnih trgovin in združenih podjetij, poleti pa je podprlo prizadevanja zvezne vlade, da uvede enotne cene za vse najpomembnejše proizvode. Začela je pri pšenici, moki in kruhu, nato pa določila enotne cene še za glavne industrijske, lesne, kmetijske in obrtne proizvode, posamezne storitve in razne usluge. Opisane reorganizacije in spremembe pa niso prinesle pričakovanih rezultatov. Nova trgovinska organizacija je zaostajala za predvojno. Nekaj velikih državnih podjetij ni moglo zamenjati dela nekdanjih številnih zasebnikov. Tako so na primer pretekli najmanj trije do štirje meseci, predno je izdelek prišel iz tovarne do trgovine oziroma porabnika. Trgovina in industrija nista upoštevali dejanskih potreb in zahtev kupcev, blago se je močno podražilo, postrežba v državnih podjetjih je bila slaba, prodajalci so bili neprijazni in počasni.⁷

Med prednostne naloge sta bili že v letu 1945 uvrščeni mehanizacija in povečanje kmetijske proizvodnje, vendar jima do konca obnovitvenega obdobja niso namenili večjih sredstev, razen Unrrine pomoči. Zato pa sta bila v letu 1946 deležna precejšnje pozornosti gradbeništvo in gozdarstvo, torej panogi, ki sta bili neposredno udeleženi pri obnovi in gospodarski izgradnji, gozdarstvo pa je moralo tudi poskrbeti za velike količine lesa za domače potrebe in za izvoz. V obeh panogah, ki sta bili organizacijsko povsem preoblikovani, so si predvsem prizadevali, da bi presegli gradbeni oziroma proizvodni načrt za leto 1946,⁸ medtem ko so ostale cilje (kakovost, storilnosti, ekonomičnost) zanemarili. Gradbena podjetja so na primer večino objektov začela graditi brez gradbenih načrtov, tehnoloških in drugih študij.⁹

Omeniti velja še napore za ureditev in povečanje zunanje trgovinske menjave s Češkoslovaško in Italijo ter prizadevanja za nadomestitev predvojnega mezdnega in plačnega sistema z individualnimi delovnimi normami. Politično vodstvo, ki

⁶ Ta problem je bil rešen šele po posredovanju najvišjih političnih in državnih organov, kajti tako vojska, Ozna kot sosednje federalne enote so v Sloveniji videle "obljubljeno deželo, kjer je vsega na pretek". Zato so njihova poveljstva, zlasti pa civilno prebivalstvo v Sloveniji zamenjavali ali kupovali racionirana živila in industrijske izdelke ter jih nato po višjih cenah prodajali doma.

⁷ Podrobneje glej: Jože Prinčič: Načrtna likvidacija zasebne trgovine (1945-1948). Borec XLVI, 1994, št. 529-531, str. 375-383.

⁸ Proizvodni plan Ministrstva za gozdarstvo je določal, da je potrebno v letu 1946 posekati 626.233 m³ lesa. Posekano pa je bilo 1.067.000 m³ ali 70,4 % več od predvidenega. Združni sektor je s posekom 138.000 m³ prekoračil letni načrt za 58,6 %, privatni sektor pa s posekom 577.000 m³ lesa za 28 %. ARS, fond Ministrstva za gozdarstvo, fasc. 98, Produkcija leta 1946, 10.4. 1947.

⁹ ARS, fond Ministrstva za finance, fasc. 32, Gradbena obnovitvena dela v letu 1946.

je pred splošnimi volitvami konec leta 1945 podprlo zahteve po izplačilu zaostalih in tudi višjih plač, je že v naslednjem letu javno nasprotovalo povečanju plač z utemeljitvijo, da bodo zaradi tega cene še bolj naraščale.

Kot je že bilo omenjeno, se je KPJ zavedala, da bo njene oblasti konec v kolikor političnim spremembam ne bodo sledile spremembe na gospodarskem področju.¹⁰ Zato se je proces gospodarske preobrazbe začel takoj, ko je Partija, po Kidričevih besedah, "tesno povezala" značaj oblasti in gospodarstva, se pravi združila svoja delovna telesa z oblastnimi in gospodarskimi. To je pomenilo, da so sekretarji in člani partijskih birojev in komitejev postali hkrati tudi predsedniki vlad in Izvršnih NOO, ministri, predsedniki gospodarskih svetov, planskih komisij in direktorji podjetij. Na nekaterih področjih gospodarskega življenja je ta proces potekal vidno in s pospešenim tempom, na drugih pa prikrito, preudarno in postopno.

Vzpostavljanje nove gospodarske uprave je potekalo javno. Partija je "prečistila" uradniški in strokovni kader in na vsa "komandna" mesta imenovala svoje člane in simpatizerje,¹¹ organizirala strogo hierarhično in centralistično urejeno gospodarsko upravo ter opredelila status državnega gospodarskega podjetja, ki je postalo hkrati samostojna gospodarska enota in sestavni del državnega premoženja. Pred prehodom na plansko gospodarstvo je bilo očitno, da nova gospodarska organizacija še ni bila do kraja izgrajena in da je bil novi birokratski aparat, kljub temu, da je po številu daleč presegel predvojnega, počasen in neučinkovit.¹²

Odkriti so bili tudi partijski napor, da bi čim prej nadomestili zasebno pobudo z državnim podjetništvom in načrtnim gospodarstvom. Prvi trije meseci po koncu vojne so predstavljali uvod v uvajanje načrtnega gospodarstva: takrat so ministrstva začela zbirati različne podatke, ponovno registrirala privatna podjetja ter zahtevala, da so redno poročala o svojem delu. Avgusta so začela sestavljati mesečne proizvodne plane za najboljčutljivejša področja, to je za promet, industrijo, trgovino in preskrbo, konec leta finančne, distribucijske in druge plane za leto 1946. Spomladi 1946 so - po navodilih nadrejenih zveznih organov - ministrstva začela z zbiranjem podatkov za sestavo perspektivnega (večletnega) in detajlnih (enoletnih) gospodarskih načrtov.¹³ Potem ko so bili sprejeti temeljeni predpisi

¹⁰ Po Kidričevih besedah je partija morala "vzporedno" spreminjati družbeno-politični in gospodarski sistem, saj bi se v nasprotnem primeru kmalu "postavila alternativa": ali se "značaj gospodarstva" spremeni, tj. prilagodi političnim spremembam, ali pa mora nova oblast propasti. Glej Boris Kidrič: *Sabrana dela*, 4. knjiga, *Komunist*, Beograd 1985 (dalje Kidrič, SD), str. 289-304.

¹¹ Pri imenovanju zanesljivih ljudi na vodilne položaje partija ni imela večjih težav. Te so se začele šele pri nastavljanju strokovnega kadra, saj ga je bilo premalo, poleg tega pa je bil politično pasiven ali celo sovražno nastrojen do nove oblasti. Partijsko vodstvo se je odločilo, da bo "stari" kader politično prevzgojilo ter pohitelo s "pridobivanjem" novega, v prvi vrsti iz delavskih vrst.

¹² Podrobneje ARS, PVLRS, zapisnik 7. redne seje Narodne vlade Slovenije, 5.1. 1946; prav tam, fasc. 3, poročilo o organizaciji in delu Kontrolne komisije za Slovenijo, 22.3. 1946; Kidrič, SD, str. 204-207.

¹³ V prvi polovici leta so ministrstva oziroma planske komisije zbirale podatke o pogojih in razmerah za gospodarski razvoj na posameznih območjih oziroma "bazenih" (npr. o klimi in geografski legi, tradiciji, energetskih virih, delovni sili ipd). Proti koncu leta pa so dali prednost sestavljanju "posamičnih" planov, v katerih so razdelali akumulacijo, investicije, kadre, uvoz in izvoz, delovno silo itn.

(ustava ter zakoni o državnem gospodarskem načrtu in organih za načrtovanje, o podjetjih, zadrugah, državnih uslužbencih itn.), ko so bili sredi leta sklenjeni ugodni gospodarski sporazumi z vzhodnimi in zahodnimi državami ter so se povečale pošiljke Unrre, je po oceni partijskega vodstva nastopil čas, da se konča obnovitveno obdobje in preide na plansko gospodarstvo. Miha Marinko je že 12. avgusta 1946 ocenil, da so "prešli iz prve dobe po osvoboditvi v dobo načrtnega gospodarskega dela". Uradno se je načrtno obdobje začelo s 1. januarjem 1947, dejansko pa šele sredi leta, ko sta bila sprejeta zvezni in republiški petletni gospodarski načrt.

Drugačno taktiko pa je vodstvo KPJ vodilo na področju lastninskih odnosov. Zavedalo se je, da državni gospodarski sektor in nova gospodarska uprava še nekaj časa po koncu vojne ne bosta sposobna voditi in obvladovati gospodarskega življenja v državi, poleg tega pa bi prezgodnja nacionalizacija poslabšala notranje razmere in zunanji politični položaj države. Zato se je še pred koncem vojne odločilo za preudarno in postopno krepitev državnega sektorja. Po tem načrtu naj bi v prvem povojnem času s konfiskacijo in sekvestrom podržavilo le najpomembnejša podjetja, ostala pa držala v odvisnem položaju tako, da bi zagotovilo tekoče poslovanje le tistim, katerih dejavnost bi ustrezala novi gospodarski politiki. V ta okvir je bilo mogoče umestiti tudi agrarno reformo, saj je bilo treba pridobiti naklonjenost kmetov, ki so predstavljali večinsko prebivalstvo.

V Sloveniji so bili pri udejanjanju opisane taktike zelo dosledni. Do konca leta 1945 so podržavili sovražno premoženje, to je t. i. nemško premoženje, premoženje vojnih zločincev ter njihovih sodelavcev in lastnino oseb, ki so bile obsojene na izgubo imetja v korist države. Država se je v tem času polastila tudi imetja, ki so ga morali lastniki med okupacijo zapustiti ali jim je bilo odvzeto, nadalje bivšega kraljevega in državnega premoženja in imetja, ki so ga posamezniki podarili državi.¹⁴ Leto 1946 se je v Sloveniji začelo z agrarno reformo,¹⁵ končalo pa s t. i. prvo nacionalizacijo. Med obema gospodarsko-političnima ukrepoma je oblast javno obračunala z velepodjetniki (obtožila jih je parazitstva, saboterstva, špekulantstva in navijanja cen) ter veliko zasebnih trgovcev in obrtnikov prisilila, da so opustili svojo dejavnost.¹⁶ Na ta način je država do konca leta 1946 povsem obvladala bančništvo, zavarovalništvo, zunanjo trgovino in promet, postala lastnik precejšnega dela obdelovalne zemlje in gozdov ter največjih in najpomembnejših podjetij v državi. Podjetja, ki v tem času - sodobniki so ga imenovali obdobje

¹⁴ Podrobneje: Jože Prinčič, Maruška Zagradnik, Marjan Zupančič: Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni. Viri št. 5, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1992; Jože Prinčič: Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije 1945-1963. Dolenjska založba, Novo mesto 1994.

¹⁵ Podrobneje: Zdenko Čepič: Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji 1945-1948. Obzorja, Maribor 1995.

¹⁶ Medtem ko je bilo v Sloveniji ob začetku druge svetovne vojne 10.433 zasebnih trgovin in 21.663 obrtnih delavnic, jih je bilo konec leta 1946 5034 oziroma 15.154. - ARS, fond Trgovskega združenja (gremija) v Ljubljani, fasc. 2, Okrožnica št. 11, 3.10. 1946; Karel Berič: Razvoj obrti po osvoboditvi. Prikazi in študije, 1960, št. 12, str. 1-3.

patriotične nacionalizacije - še niso prišla v državno last, so postala povsem odvisna od oblastnih organov, saj so le z njihovo odobritvijo lahko prišla do surovin, goriva, reprodukcijskega materiala, kreditov itn. Po drugi strani pa so se že v letu 1945 množili primeri, ko odgovorni delegati in upravniki s t. i. splošnim ljudskim premoženjem niso upravljali po načelu dobrega gospodarja, zato je bilo treba izdati predpise o njegovi zaščiti in upravi ter predvideti stroge kazni za vse, ki bi ga poškodovali, odtujili ali drugače prizadeli. Potem ko so zamenjali več upraviteljev, uredili odnose z Ozno in vojsko, ki sta izstopali v samovoljnem in malomarnem ravnanju z državnim premoženjem ter na začetku leta 1946 ustanovili kontrolne komisije,¹⁷ se je število primerov "kvarnih pojavov in zapravljivega gospodarjenja" z državno lastnino zmanjšalo.

Od konca vojne zvezni oblastni organi niso skrivali prizadevanj, da hočejo čim prej centralizirati in poenotiti gospodarsko življenje v državi. Gospodarska ministrstva slovenske vlade, del upraviteljev državnih podjetij in tudi posamezne partijske organizacije pa so tem prizadevanjem oporekali in nasprotovali, saj niso bila združljiva s pričakovanji, da pripada slovenskemu gospodarstvu ugodnejši položaj kot pa ostalim, manj razvitim gospodarstvom v državi. Od maja 1945 do poletja naslednjega leta so v Sloveniji največ nezadovoljstva in kritičnih pripomb povzročile stalne zahteve zveznih teles za povečanje proizvodnje v posameznih panogah in podreditvi pomembnejših podjetij, nadalje poizkusi ustanavljanja direktij in podružnic centralnih državnih podjetij, večje delovne obveznosti slovenskih delavcev, neučinkovitost "zveznega planovanja", neustrezni zvezni predpisi, zamenjava denarja, sistem zbiranja in razdeljevanja sredstev iz obnovitvenega sklada ter ukinitve osrednje slovenske denarne ustanove. Nezaupanje in odpor proti vsemu, kar je prišlo iz Beograda, se je okrepilo sredi leta 1946. Takrat je Zvezna planska komisija obvestila republiške, da bo v bodoče sama pripravila načrte za graditev objektov splošnodržavnega pomena. Istočasno je zvezna vlada sklenila, da mora Slovenija v zvezno blagajno odvesti višek dohodkov ter razglasila največja slovenska podjetja za podjetja splošnodržavnega značaja.¹⁸ Boris Kidrič pa je v tem času napovedal povečanje investicij v nerazvite republike. Do viška negotovanja je prišlo jeseni, ko je Boris Kidrič opozoril republiško vodstvo, da mora pri svojem prihodnjem načrtovanju "izhajati iz tistega, kar ima" ter "gledati predvsem na to, da poveča akumulacijo". To je z drugimi besedami pomenilo, da Slovenija v naslednjih petih letih ne bo odločala o

¹⁷ Na začetku leta 1946 so zvezna in republiške vlade ustanovile kontrolne komisije, da bi nadzorovale delo državnih organov, ustanov in podjetij ter "pobijale zlorabe in razsipanje državnega premoženja". - ARS, PVLRS, fasc. 10, navodilo Predsedstva Narodne vlade Slovenije, 15.1. 1946.

¹⁸ Julija 1946 je Prezidij Ljudske skupščine FLRJ izdal ukaz, s katerim so bile vse večje elektrarne, rudniki, metalurška podjetja, industrija nafte, papirja in celuloze ter največja podjetja kovinske, kemične, tekstilne, usnjarske in elektroindustrije proglašena za podjetja splošno ali občedržavnega pomena. Med podjetji, ki so po tej poti postala "glavna opora" ter "garant" vsedržavne oziroma federalne izgradnje in zato prišla pod upravo zveznega Ministrstva za industrijo in rudarstvo, je bilo tudi okoli 60 podjetij iz Slovenije.

investicijah na svojem ozemlju, poleg tega pa bo morala še odvajati precejšen del ustvarjenega dohodka v zvezni proračun.¹⁹

Opisana dejavnost dela državnih organov je sprožila plaz obtožb in stalnih ugovorov, ki niso prihajali samo iz Beograda, temveč tudi od predsedstva domače vlade, Centralnega komiteja KPS, Javnega tožilstva, Planske komisije itn.²⁰ Vrh slovenske politike je namreč vsako nestrinjanje in nezadovoljstvo s politiko zvezne oblasti enačil s separatizmom in partikularizmom, tj. z "ostanki" reakcionarnih pogledov, za katere ni bilo prostora v socialistični ureditvi. Zato je odločno in "brezkompromisno" branil stališče, da je treba vsa gospodarska vprašanja reševati "strogo centralno" in usklajeno z Beogradom. Najostrejši kritik "slovenskega separatizma" je bil Boris Kidrič, ki je večkrat poudaril, da si moramo Slovenci "enkrat za vselej izbiti iz glave misel, da skupna država ogroža sestavne dele", saj je bil "razcvet federalne enote mogoč le na podlagi splošne moči države in njene ekonomske moči" - seveda pod predpostavko, da ima federalna država socialistično ureditev.²¹

Slovensko politično vodstvo je čutilo veliko dolžnost, da pomaga premagovati gospodarske težave v drugih federalnih enotah. Doseglo je, da je od septembra 1945 dalje republika pošiljala živila, potrošno in industrijsko blago najprej v Bosno in Hercegovino, Črno Goro in Makedonijo, nato pa še na Hrvaško in v Istro. V tem času se je povečala obremenitev slovenskih premogovnikov, zlasti pa gozdarstva in lesne industrije, ki sta morala po državnem načrtu pošiljati 70 % svoje proizvodnje na ozemlje severno od Drave. V naslednjem letu se zahteve iz južnih republik niso zmanjšale.²² V letu 1946 so slovenska gradbena podjetja prevzela obnovitvena dela v Bosni in Hercegovini in na Reki ter začela graditi nekaj industrijskih objektov v Bosni in Hercegovini, v Črni gori in Makedoniji. Do začetka septembra je moralo gradbeno ministrstvo premestiti okoli 100 svojih strokovnjakov na gradbišča v druge republike, industrijsko ministrstvo pa se je moralo odreči strojni opremi dveh svojih podjetij: oprema Stavbene družbe v Ljubljani je bila poslana v Bihać, opremo tovarne letalskih delov v Kranju pa je prevzelo vojno industrijsko podjetje v Mladenovcu.²³

¹⁹ Podrobneje J. Prinčič: Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu, Novo mesto 1992.

²⁰ Predsednik slovenske Planske komisije je na septembrskem sestanku načelnikov planskih oddelkov ugotovil, da se ne samo v vodilnih ustanovah, temveč "povsod" v Sloveniji pojavlja "saboterski odpor" in "gotova skepsa" proti vsemu, kar pride od nadrejenih ustanov iz Beograda. Ocenil je, da "tak malomeščanski odnos in šovinistično naziranje" zelo ovira izpolnjevanje navodil osrednje oblasti. - ARS, fond Planske komisije, fasc. 10, Zapisnik konference zastopnikov planskih oddelkov, 4.9. 1946.

²¹ ARS, fond Republiške konference SZDL Slovenije, šk. 18, zapisnik seje Glavnega odbora OF, 15.12. 1945.

²² Januarja in februarja 1946 so na primer samo žage v druge republike oddale 10.000 m³, marca 12.053 m³ in aprila 13.619 m³ rezanega lesa. - Glej opombo 3.

²³ Glej J. Prinčič: Mesto Slovenije v procesu industrializacije federativne Jugoslavije (1945-1956). Slovenci in država, Zbornik prispevkov z znanstvenega posvetovanja na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994), SAZU, Ljubljana 1995, str. 345-354.

Poseben problem je za slovensko gospodarstvo predstavljala oskrba jugoslovanske vojske. Civilna oblast ni mogla redno izpolnjevati velikih zahtev po mesu, krmi, stanovanjskih prostorih ter lesu,²⁴ zato so vojaške enote svoje potrebe pokrivalo s prisilnim odvzemom in odkupom.

Jože Prinčič

AUS DEM WIRTSCHAFTLICHEN AUFBAU IN DEN PLANMÄSSIGEN AUSBAU (1945-1946)

Zusammenfassung

Die Zeit vom Mai 1945 bis Ende des Jahres 1946 war die Zeit, in der die neuen Machthaber das wirtschaftliche Leben normalisierten und belebten und die Bedingungen vorbereiteten, die nach ihren ideologischen Gesichtspunkten für den Anfang der Planwirtschaft, die Industrialisierung und die Elektrifikation des Staates notwendig waren. Das bedeutete, das man in Slowenien behelfsmässig die Verkehrs-, Geschäfts-, Kommunikations- und andere Verbindungen erneuerte, das Produktionsausmaß dem Vorkriegsniveau annäherte und die Versorgung der Bevölkerung und der Armee in Ordnung brachte. Daneben sicherte man die Übermacht des staatlichen und genossenschaftlich - wirtschaftlichen Sektors, die Befehlsrolle der Partei im Produktionsprozeß und in der neuen wirtschaftlichen Verwaltung, führte die einzelnen Bestandteile der Planwirtschaft ein (Aufbaupläne, Produktionspläne und andere, einheitliche Preise und Löhne usw.) und ermöglichte die Vorherrschaft des allgemeinstateilichen Interesses über das Interesse der Republik.

²⁴ V kurilni sezoni 1945/46 je vojska sama sekala les, poleg tega pa je prevzela še skoraj vso medvojno zalogo. Takšno nesistematično in za gozdno gospodarstvo škodljivo postopanje vojske je povzročilo veliko nesporazumov med civilno in vojaško oblastjo. Zato je Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo 20.2. 1946 prosilo poveljstvo 4. armade, da sporoči svoje zahteve in potrebe. V odgovoru, ki je prišel šele junija, je vojska zahtevala, da ministrstvo zagotovi 50.000 m³ drv, kmalu zatem je zahtevala še dodatnih 70.000 m³. Oba kontingenta naj bi ministrstvo pripravilo do 15. novembra. - ARS, fond Ministrstva za gozdarstvo, fasc. 98, Poročilo o stanju in poteku preskrbovanja 4. armije z drvimi.

Inštitut za novejšo zgodovino je izdal knjigo

KLJUČNE ZNAČILNOSTI SLOVENSKE POLITIKE V LETIH 1929-1955 (Znanstveno poročilo)

o odprtih vprašanjih bližnje preteklosti. Težišče poročila je v prikazu prelomnih točk, ključnih za razumevanje slovenske novejše zgodovine. V poročilu obravnavajo avtorji predvsem vprašanja iz političnega razvoja, pa tudi druge vidike (gospodarske, socialne, kulturne), na katere je politika vplivala. Delo je razdeljeno na tri poglavja, v katerih avtorji obravnavajo razvoj v tridesetih letih 20. stoletja, ko smo Slovenci živeli v okviru Kraljevine Jugoslavije in so politična in ideološka nasprotja naraščala, čas druge svetovne vojne in povojno obdobje do srede 50. let, ko je pritisk totalitarne države popuščal in je razvoj dobival demokratičnejše poteze.

Avtorji poročila so priznani slovenski zgodovinarji:

dr. Zdenko Čepič, prof. dr. Tone Ferenc, dr. Aleš Gabrič, dr. Bojan Godeša, mag. Boris Mlakar, prof. dr. Dušan Nečak, dr. Jože Prinčič, prof. dr. Janko Prunk, dr. Božo Repe, dr. Anka Vidovič-Miklavčič, prof. dr. Peter Vodopivec, prof. dr. Milan Ževart.

Knjigo (111 strani), v kateri je na zgoščen način predstavljena slovenska politična zgodovina obdobja, ko je v slovenski družbi značilen razcep, ki je opazen še danes

lahko kupite po ceni 1050 SIT na Inštitutu za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, Ljubljana (v knjižnici).